

Архимандрит Серафим (Алексиев)

ЖИТИЕ НА СВ. ЦАР БОРИС, ПОКРЪСТИТЕЛ НА БЪЛГАРИТЕ

Бог, Който „произведе от една кръв целия човешки род да обитава по цялото земно лице, като назначи предопределени времена и граници на тяхното обитаване“ (Деян. 17:26), не преставаше през вековете да се грижи за всички народи, а свидетелствуваше за Себе Си с благоденствия, като им пращаше от небето дъждове и плодородни времена и изпълваше сърцата им с храна и веселост (Деян. 14:17). И всичко това Той правеше от любов към тях, „за да търсят Господа, та не биха ли Го някак усетили и намерили, макар Той и да не е далеч от всекиго измежду нас, защото ние чрез Него живеем и се движим, и съществуваме“ (Деян. 17:27-28). В благодтта Си Той промисли и за българския народ. След като този народ се бе настанил в границите на днешното наше отечество, Бог благоволи да издигне сред хановете му св. цар Борис, когото подбуди да просвети със светлината на Евангелието своята страна, тънеща дотогава в мрака на езичеството.

„О, каква бездна, богатство, премъдрост и знание у Бога! Колко са непостижими Неговите съдби и неизследими Неговите пътища!... Защото всичко е от Него, чрез Него и у Него. Нему слава во веки. Амин“ (Рим. 11:33,36). Българският народ бил съставен от прабългари, дошли със своя хан Исперих в 680 година в днешна Добруджа и Дунавска България, и от славяни, които прабългарите заварили, вече настанени, по почти целия Балкански полуостров. Прабългарите робували на разни жалки суеверия: били идолопоклонници, занимавали се с гадания и заклинания, вярвали в амулети, в добри и лоши дни, предавали се на срамни езически игри, били многоженци и се веселили с бесовски зрелища и песни. И славяните били езичници: почитали разни божества. Бог на огъня им бил Сварог, на слънцето — Дажбог, на светкавицата — Перун и пр. За жертвоприношенията си нямали храмове, а ги извършвали на открито — край извори и под големи дървета. Те не познавали истинския, живия Бог, „Който е сътворил небето и земята, морето, и всичко, що е в тях“ (Деян. 14:15), а се покланяли на природни стихии и принасяли жертвите си на бесовете (1 Кор. 10:20).

В тоя мрак гинел народът ни и нямало кой да го просвети. Дивите, жестоки нрави правели живота за по-слабите тежък и непоносим. Безправие, кражби, убийства царели навсякъде! Потисничество, гнет, робия съпътствували съдбата на обикновените хора. Безпросветна тъмнина била простряла черно крило над цялата наша страна.

Но ето, над това жалко езическо население изгряла, по Божия милост, светлината на Евангелието. Чула се благата вест за спасението. Разнесла се мирната проповед за любов и братство между всички люде. Онзи, Който в началото на творението казал: „Да бъде светлина!“ и се появила светлина (Бит. 1:3), и Който затова е наречен „Отец на светлините“ (Иак. 1:17), благоволил да запали светлината на вярата в сърцето на св. цар Борис и чрез него да разгори огъня на светата християнска вяра в целия български народ.

Още преди покръстването християнството взело да се разпространява по нашите земи. Славянските племена, които населявали тия места, били поради по-кротките си нрави и поради липсата на развит езически култ по-склонни да приемат Евангелието. Затова християнството сравнително лесно пуснало корени между тях. Така че, когато хан Исперих завзел земите на юг от Дунава, мнозина измежду славяните били вече християни.

Някои от по-властните ханове, чужди на всякаква веротърпимост, не само явно проявявали неразположението си към християнството, но предприемали и гонения против християните, като разрушавали храмовете им и избивали свещениците им. Това те правели обикновено във време на война.

Крум Страшни (802—814), неговият син Омуртаг (814—831) и внукът му Маломир (831—836) били усърдни идолопоклонници. По време на своите набези във византийските земи те пленявали християни — славяни и гърци, откарвали ги в плен в своите владения и едни хвърляли в тъмница, а други убивали. Но християнството започнало въпреки всичко да прониква и сред българите. Някои тайно взели да вярват в Христа, приели свето кръщение и заедно със семействата си напуснали страната и бягали в християнска Византия. Знае се, че българският хан Телериг бил в близки връзки с византийския двор и когато в 777 г. избухнал бунт срещу него, той забягнал в Цариград и тук се покръстил.

При византийския император Лъв Арменин, иконоборец, хан Крум превзел гр. Средец (сегашна София), разрушил до основи старинния храм „Св. София“ и осъдил на посичане с меч около 6000 военни лица, както и много други мирни граждани-християни. Това било в 809 г. Упоен от военните си успехи, той стигнал до град Дебелт (недалеч от днешния гр. Бургас), пленил всичките му благочестиви жители заедно с епископите Георги и Петър и ги отвел в плен в 812 г. Следната година той се опитал да превземе и Цариград, но не успял. Тогава обсадил град Адрианопол (днешен Одрин), три месеца го държал в тежка обсада и откарал в България много пленници. Между тях били Одринският митрополит Мануил, гръцките епископи Георги Дебелтски, Лъв Никийски, някои свещеници и ученият Кинамон „по външна хубост мъж великолепен, а по душевната си красота по-славен и по-божествен от своите съвременници“, както казва за него блаженият Охридски архиепископ Теофилакт. Жестоко страдали тези християни-пленници.

Но чудният Божи промисъл обръщал злото в добро. Пленниците станали мисионери на Христовата вяра сред езическото българско племе. Кинамон попаднал в двореца. Поради голямата си образованост и благодат на характера той бил използван в ханския двор за възпитател. Другите благородни пленници проповядвали християнството между славяни и прабългари, разколебавали ги в езичеството и дори успели да покръстят мнозина. За кратко време християнството си пробило път навсякъде. То даже взело да прогонва тъмнината на езичеството и от ханското семейство.

Ала князът на мрака, лукавият враг на човешкото спасение, като съзнавал, че краят на господството му сред българите наближава, не можал да търпи и повдигнал яростно гонение против християните.

Приемникът на Крума, Омуртаг (814—831) виждал в християнството опасност за България, затова предприел преследване против изповедниците на Христовото име в пределите на своята държава. Той искал от вярващите в Христа да се покланят на езическите идоли. Които не се подчинявали, били хвърляни в затвора, а мнозина били осъдени на смърт. Превъзходният възпитател на ханските деца Кинамон, като всеобщо уважаван човек, бил уговарян лично от Омуртага да се откаже от християнството и се поклони на идолите. Кинамон останал твърд във вярата и смело прокълел бездушните идоли. Това тъй разсърдило хана, че по негова заповед св. изповедник бил подложен на мъки, след което, окован във вериги, бил заключен в тъмница, дето и лежал до смъртта на Омуртага.

Друг бележит страдалец за Христа по това време бил Одринският митрополит Мануил. Жестокият Омуртагов войвода Диценг заповядал да му отсекаят ръцете до плещите и после да го разсекат целия на две. Подир всичките тия изтезания св. мъченик бил хвърлен за доразкъсване от зверовете. От тая жестокост се отвратили даже и войниците на войводата. Божият съд наказал мъчителя със слепота. Но с това не се изчерпил Божият справедлив гняв над него. Той бил обесен от своите хора. На негово място Омуртаг поставил още по-суровия войвода Цока. Той предавал на тежки мъчения християните, които не се покорявали на царската заповед и не се отказвали от Христа. Под неговия съд загинали епископите Георги Дебелтски и Петър, които безстрашно утвърждавали християните във вярата до последния си дъх. Тях мъчителят заповядал да бъдат с тояги и да им отсекаят главите.

При това тежко гонение загинали над 370 видни християни, между които особено изпъквали Никеийският епископ Леонтий, клириците Гавриил и Сионий, чиито глави били отсечени с меч, свещеник Парод, убит с камъни, и войводата Иоан.

Гонението било повсеместно. Св. Теодор Студит съобщава в едно свое кратко поучение, че Омуртаг издал заповед, според която всички християни трябвало да ядат, против своя християнски закон, месо в св. Четиридесетница, ако искат да останат живи. В противен случай ги застрашавали мъки и смърт. „Тогава се събрали на едно място — разказва св. Теодор Студит — множество християни пленници с жените и децата и между тях се вдигнал голям плач и ридание. От една страна, те мислели, че като вкусят месо, ще нарушат християнския закон и затова скърбели и плачели, а от друга страна, се боели от смъртта. Накрай мнозина от тях били победени и изпълнили заповедта на тирана. Но от средата им се отделили 14 семейства, които казвали: „Няма да изпълним заповедта на нечестивеца и няма да ядем месо в св. Четири десетница...“ Останалите християни ги увещавали да не се обричат в това тежко изпитание на смърт за такъв грях, който след това могат да очистят с изповед и покаяние. Але те решително отхвърлили това, надявайки се на Бога и на бъдещето наслаждение с вечните блага. Какво намислил онзи тиранин-властелин, след като видял тяхната непоклатима твърдост? — решил да убие едно го от тях, а жена му и децата му да даде като пленници на татарите, предполагайки, че останалите ще се уплашат и ще изпълнят волята му. Заповедта му била веднага

изпълнена. Но останалите ни най-малко не се уплашили от това, а още повече се утвърдили и казвали: „Ние сме християни и имаме еднакво решение с нашия пострадал брат.“ За това доблестно изповядване на вярата те били обезглавени и починали в Господа“ [1]

В първите три века, когато християнството било жестоко преследвано от гордите римски императори, то, вместо да бъде изкоренено, повече се усилвало. Разселваните при гоненията християни го разнасяли в местата на своите убежища и по такъв начин спомагали за разпространението на новата вяра. Въодушевлението било тогава толкова голямо, че на мястото на един мъченик се явявали десет други и по високия пример на храбрите Христови изповедници стотици и хиляди езичници се обръщали към Христа, пленени от мъжеството, добротата, любовта и великодушието на Христовите последователи. Кръвта на християните била семе за разпространяването му.

Така се случило и в България. Преследваните за Христа привлекли към себе си съчувствията на всички и станали причина навсякъде из нашата дотогава езическа родина да се говори с любов за новата вяра.

Омуртаг оставил за свой заместник най-малкия си син Маломир, понеже подозирал по-старшите си синове — Бояна и Звеница — в съчувствие към християнството.

Когато Маломир се възкачил на престола, брат му Боян го помолил да освободи от затвора мъдрия общ техен наставник и учител Кинамона и да му го остави на разположение. Молбата на Енравота-Бояна била изпълнена. Благодарният Кинамон, освободен от мрака на затвора, пожелал да се отплати на освободителя си, като го изведе от мрака на езичеството в светлите простори на християнството. Семето на неговата проповед паднало на добра почва. Княз Енравота с жадност слушал божествените поуки и като сравнявал високото евангелско учение от една страна, с дивите нрави на езичниците, а от друга страна, с добродетелното поведение на християните и като виждал в живота особено на съвременните нему мъченици могъщо и красноречиво потвърждение на благодатната сила на Евангелието, прегърнал истините на Христовата вяра и се покръстил. Оттогава той се отдал на пост, молитва и въздържан живот. Това не могло да се укрие от зоркото око на брат му, езичника Маломира. Той го повикал при себе си и строго му рекъл:

— Или се откажи от тоя чужд нам Бог, или още днес ще бъдеш предаден на тия оръженосци.

Княз Енравота кротко отговорил:

— Никой не може да ме отлъчи от Христовата любов — нито огън, нито меч, нито бич, ни каквато и да е друга мъка (Рим. 8:35-39). По-добре е за мене да умра за Христовото име, отколкото да живея беззаконие с нечестивите. Аз се гнуся от идолите на езичниците и почитам Христа, истинския Бог, на Когото и благоговейно се покланям.

Като чул това, брат му го осъдил веднага да бъде посечен с меч. По пътя към мястото, дето трябвало да бъде изпълнена присъдата, св. мъченик княз Енравота се изпълнил с благодатта на Св. Дух и изрекъл дивно пророчество:

— Тази вяра, за която аз днес умирам, ще се разпространи из българската земя, макар и да искате да я възпрете чрез моята смърт. Кръстният знак ще бъде забит навсякъде, ще се издигнат храмове на Бога и чисти свещеници чисто ще служат на чистия Бог и ще принасят хвалебни жертви на Животворящата Троица. А идолите и техните нечисти храмове ще се разрушат и ще изчезнат.

След тия думи св. мъченик кротко преклонил главата си под меча и чрез праведната си смърт преминал към вечния живот, за да застане пред Божия престол и да моли Всевишния за своето отечество и за тънещите още в мрака на езичеството свои сънародници. Това се случило в 833 година.

Пророческите слова на този блажен български мъченик се изпълнили много скоро. Само след 32 години България приела официално християнството. Но преди да се дойде до тази голяма радост, трябвало да се мине през родилните болки на скръбта, защото върховните блага се достигат чрез много жертви и страдания. Няма ли трудности, няма и растеж на волята в издръжливост. Няма ли страдания, няма и радост. В своята дивна премъдрост Бог води човечите през горнилото на изпитанията към победите на духа. Но поставяйки

трудности по пътя им, Той не се забавя да ги озари своевременно с утехите на небето по думите на Писанието „Вечер настъпва плач, а сутрин — радост“ (Пс. 29:6).

Три години след смъртта на светия мъченик Енравота-Боян брат му Маломир умрял бездетен. На престола се възкачил Пресиян, синът на Звеница, вторият Омуртагов син. Пресиян бил по-веротърпим и дори благосклонно разположен към християнството. По негово време нямало гонения против християните. В пределите на Българската държава влизали вече славяните по долното течение на р. Струма и голяма част от Славянска Македония. Християнското население бързо се увеличавало поради превземането на области, обитавани от многочислени славянски племена, новечето от които били приели вече християнството. Това наложило на Маломира да бъде по-внимателен към християните, за да не ги отблъсква от себе си.

Но ако Пресиян имал само това добро, че не гонел християните, неговият син и наследник Борис имал великата заслуга, че сам приел християнството и покръстил народа си. Това станало в 865 год.

Още като се възкачил на престола си, цар Борис виждал, че не може да се заякчи и обедини вътрешно държавата му, докато има разцепление и вражда между славяни и прабългари. Та нали Господ Иисус казва, че „всяко царство, разделено на части една против друга, заустява“ (Мат. 12:25-). Борис виждал, че бъдещето на неговата страна е в привличане славяните за единната българска държава. Властта се намирала в ръцете на българите-боляри. Но те били малцинството. Славяните трябвало да бъдат спечелени и претопени с българите. Това можела да стори само християнската вяра. Вътрешно склонен към християнството и искрено обичащ своите поданици, славяните, Борис все повече и повече се убеждавал, че е призван от Бога да покръсти народа си, както са извършили това други царе и владетели преди него. Той имал големи държавнически дарования и ясно виждал с прозорливия си ум, че България, обкръжена от християнски държави, няма да преуспее, ако се затвори в своите граници и ако продължава да се държи за своите тъмни суеверия, че тя ще бъде като дива коза сред питомните Христови овци, че няма да може да поддържа полезни връзки със съседните народи, че ще бъде гледана с недоверие поради своите езически нрави и с презрение поради своята изостаналост. Затова той търсел удобен момент сам да се покръсти, а и народа си да просвети с истините на християнството.

Всевишният Бог, Който всичко премъдро устройва по благата Си воля за наше спасение, помогнал чрез стечението на разни благоприятни обстоятелства да се изпълни прекрасното намерение на, добрия български владетел.

Както първият български мъченик св. княз Енравота-Боян имал за учител и наставник във вярата богопросветения мъж и изповедник Кинамон, тъй и първият български цар-християнин имал за свой наставник във вярата един учен монах пленник на име Теодор Куфара. Той бил всестранно образован грък, който добре разбирал от държавническите работи и служел като съветник на цар Бориса. Но покрай чисто светските дела Теодор Куфара занимавал царя и с духовни въпроси, като го просвещавал в истините на християнството и разпалвал огъня на благочестието в душата му. Царят жадно поглъщал благодатните слова. Евангелското семе падало на плодonoсна почва.

По онова време имало обичай да се задържат в царските дворци ценни пленници като заложници и да се прави размяна с тях по взаимна спогодба. Византийската царица Теодора поискала от Бориса да ѝ върне в Цариград монаха Теодор Куфара, който ѝ бил много нужен. Борис поискал от своя страна да бъде освободена сестра му, прекарала дълго време в Цариград като пленница. Борисовата сестра, която била вече приела св. Кръщение и била добре възпитана църковно в православна Византия, се върнала в България и продължила благодатното дело на монаха Теодор Куфара, като влияела върху братя си в християнски дух. Тя красноречиво му доказвала колко по-високо стои християнската вяра над езичеството, че тя е от Бога възвестената вяра и че с нея може даугоди човек на Господа ѝ да спаси душата си.

Според повествуването на бл. Теофилакт Български, по Божие усмотрение, Борис е имал възможност да се срещне и с великия славянски просветител св. Методия, брата на св. Кирила, и беседвайки с него, да се утвърди в окончателното си решение да приеме християнството. Св. Методий, по думите на бл. Теофилакта, го направил свое духовно чедо, създал у него любов към прекрасния славянски език и го обсипвал непрестанно с благодеянията на своите поуки. Първата среща между двамата велики мъже е могла да стане в 863 г., когато двамата братя светци Кирил и Методий, славянските просветители, с преведени вече на славянски език свещени и богослужебни книги са се запътили към Моравия и трябвало да минат през

България. Втората среща е могла да стане подир 40 месеца, когато, както се знае, след завършване мисията си в Моравия, двамата братя е трябвало да се завърнат за известно време в Цариград, преди да се запътят за Рим. Но св. Методий е могъл не само чрез лични срещи и разговори, но и с писма да утвърждава българския самодържец в християнската вяра.

А гръцкият летописец Симеон Логотет, както и други някои историци разказват следното събитие, което и бележитият гръцки проповедник и светител Илия Минята споменава в една своя проповед [2]: Някой си гръцки монах на име Методий, иконописец, помолен от цар Борис, нарисувал в двореца му една картина, изобразяваща Божия Син седнал на висок престол като Съдия на вселената, какъвто Той ще се яви при Своето Второ пришествие, а също и ада със страшните му мъки, с неугасимия му огън и с бесовете, изтезаващи грешниците. Като гледал тази мъчалива и същевременно силно говореща на съвестта картина, царят се поучавал от нея не по-малко, отколкото от мъдрите слова на своите наставници.

Всичко това спомагало да се изгражда все повече и повече в душата му християнският мироглед и да се затвърдява волята му в решимостта сам да тръгне, а и народа си да поведе по новия спасителен път.

В 864 г. Борис писал на Людовик Немски, че желае да се покръсти. Небесното Провидение спомогнало за побързото осъществяване на това добро намерение. Докато царят бил зает с мисли, как да подготви народа си за такава важна стъпка, по допущение на Премъдрия Бог, Който всичко устройва за наше добро и по Чийто съизволение и бедствията се случват, за да ни опомнят и обърнат към добродетелта, в България настъпил страшен глад. За да избави народа си от това тежко изпитание и да му осигури храна, Борис обявил война на Византия. Но скоро бил сключен изгоден мир, съгласно който на България се отстъпвала богатата с житни храни Загорска земя, която цялата била населена със славяни, а срещу това цар Борис се задължил да приеме заедно с народа си св. кръщение. Тъй от бедствието се родило добро. На мястото, дето бил сключен мирният договор, вън от Цариград, цар Борис бил покръстен от специално изпратен за целта архиерей, като при кръщението си бил наречен Михаил по името на своя възприемник, гръцкия император Михаил III. Неговите боляри били покръстени в Цариград.

Кой е бил архиерейт, покръстил цар Бориса? Можем да вярваме, че това ще да е бил сам Цариградският патриарх Фотий [3]. Инок Никон Черногорец от XI в. пише в своето съчинение „Тактикон“: „Този Фотий е кръстил българския народ и царя им“. А сам Фотий след покръстването е написал послание „до пресветлия и възлюбен син Михаил“, в което пространно излага на покръстения християнската вяра и нравственост и което е първият катехизис на Българската църква. В това си послание светейшият Фотий назовава благоверния Борис „добро украшение на моите трудове“, „христолюбиви и духовни наш сине“, „благороден и истински плод на моите духовни родилни болки“. Явно, че светейшият Фотий е бил духовният отец на благоверния Борис—Михаила и сам със своите ръце е извършил над него тайнството свето

Кръщение. [4]

С голяма радост, с много благодат и с богати придобивки за държавата си новопокръстеният български владетел се върнал в столицата си Плиска, изпитвайки на дело истинността на Христовите думи: „Първом търсете Царството на Бога и Неговата правда, и всичко това ще ви се придаде“ (Мат. 6:33).

Той довел със себе си духовенство, което имало задачата да възроди с вода и Дух българския народ. Великото дело започнало да се изпълнява без отлагане. Кръщаваха се и велможи, и простолудие, и граждани, и селяни, и богати, и бедни. Тогава могло да се види как в нашата родина се сбъдват библиейските думи: „Народът, който седеше в мрак, видя голяма светлина, и за ония, които седяха в мрака и сянка смъртна, изгря светлина“ (Ис. 9:2; Мат. 4:16).

Със своето велико дело — покръстването на българите — свети цар Борис създал неопишуема радост и сред земните християни, и сред небесните обитатели. Защото, ако по думите на Христа, голяма радост бива сред

Ангелите Божии за един каещ се грешник (Лука 15:10), колко по-голямо е ликуването на небесата от обръщането на цял народ към истинския Бог!

Гръцките свещеници служели на гръцки език и чрез преводачи огласявали новообръщаните към истините на вярата. Понеже християнството не било нещо съвсем ново, съвсем нечувано, а било отдавна явно и тайно проповядвано из българските земи, особено сред славянското население, народът с радост го приемал и с готовност се кръщавал.

Ала имало и люде, които не били доволни от своето покръстване. Такива били няко и знатни боляри, петдесет и двама на брой, които се гордеели със своите древни езически родове. Те свързвали големството си и успехите си с езическата религия и не желали християнството, което със своята проповед за смирение и със своето учение за братство и равенство в Христа ги приравнявало с простия народ. Затова, недоволни, че им се налага недобър закон, дигнали бунт срещу царя-покръстител и искали да го убият, за да могат да възстановят старото езичество. Това означавало да се тури край на християнската вяра, благочестие и просвета, да се държи в безправие народът и да продължи да се шири езическата бесовска власт над душите на непросветените. Но Божественото Провидение не допуснало това. Онзи, Който някога изпрати многобройни невидими помощници — коне и огнени колесници на св. пророк Елисея, за да го избави от ръцете на неприятелите (4 Цар. 6:17), Той помогнал и на своя предан раб, покръстителя на българския народ. Храбрият български владетел не се смутил от дигнатото против него въстание. „Като призовал името Христово, само с четиридесет и осем души, които останали предани на християнството, той потеглил против цялата тълпа; и веднага, щом излязъл от градските врата, явили се пред него и пред тия, които били с него, седем духовни лица и всеки от тях държал в ръка запалена свещ и така вървели пред княза (царя) и пред ония, които били с него. На тия пък, които били въстанали, се показало, че върху тях пада голямо пламтящо здание, а конете на ония, които били с княза, — както се сторило на противниците — изправени на задните нозе, пристъпвали и ги тъпкали с предните. И нападнал на тях такъв страх, че те не могли да се приготвят нито за отбрана, нито за бягство, но като се прострели на земята, не могли да се помръднат. Князът предал на смърт до петдесет и двама души от болярите, които особено бунтували народа против него, а на останалия народ позволил да се разотиде невредим“ [5]. Така разказва реймският архиепископ Хинкмар в Бертинските анали под 866 г.

Бог дал пълна победа на безстрашния цар Бориса над враговете му. Тая победа още повече повдигнала авторитета му и той с Божията помощ, безпрепятствено по кръстил постепенно целия свой народ из обширната си държава. Нямаło вече земна сила, която да попречи за осъществяването на започнатото велико дело. Тогава били покръстени и областите Влахия, Молдавия, Трансилвания, Банат, Буковина, Сърбия, Босна, Херцеговина и Хърватско, които по онова време се намирали под властта на равноапостолния български цар Бориса. [6]

Призован от Бога да християнизира народа си, великият покръстител извършил това славно дело не само като изряден държавник, загрижен за доброто бъдеще на поверената му от Бога страна, но и по дълбока вътрешна убеденост. Той от все сърце вярвал в Христа като Спасител и горещо Му се молел ежедневно. Неговото благочестие било известно на съвременниците му. Царственият му пример заразявал и околните. Далеч зад пределите на Българската държава стигнал слухът за необикновено предания на Христа новопокръстен владетел. За него един западен летописец — прюмският абат Регино — разказва, че „след като приел благодатта на кръщението, той се отличавал с такова съвършенство, че, явявайки се денем пред народа си в царски украшения, нощем тайно отивал в църква и като си постилал само власеница, прострян на пода на самата църква, лежал в молитва“ [7] За какво друго ще да се е молел светият покръстител, ако не за това — да му помага Всевишният във всички негови високоотговорни дела и да ръководи новопросветения народ към спасение!

Благоверният цар Борис добре управлявал страната си, запазвайки в продължение на цялото свое царуване дълбок и пълен мир с гърците и другите съседи. Отдъхнал си при него народът, измъчван дотогава от тежки и съсипителни войни, които рушили граденото с труд и довеждали, особено селяните, до крайна беднотия. Под благотворния лъх на мирните повеи из ширните български поля и при благодатното оросяване на душите с росата на християнското благочестие, започнали да растат посетите семена на християнска добродетелност и да цъфтят добрите нрави. Създавали се нови навици. Извършвали се молитви и богослужения навсякъде. За да насърчи благочестието и да внедри молитвени привички в новопокръстения народ, царят със свои средства издигнал седем големи съборни храма из разни поголеми градове в България. С това си дело светият

покръстител като че ли запалил седем неугасими светилника, които да съгръват сърцата и да осветяват пътя на новопокръстения народ към светли бъднини.

Голяма пречка обаче за просвещаването на народа било извършването на богослуженията на непонятния гръцки език. Царят горещо се молел на Бога да му изпрати проповедници, които да могат да обучават поданиците му на родния им език. Но трябвало с търпение да се изчака, докато Бог изпълни това прошение на усърдния Си раб.

Междувременно покръстителят бил зает с грижата да устрои самостоятелна Българска църква. Това се налагало по ред причини. Една от тях била нуждата от затвърдяване на обединеното българо-славянско племе. Светият покръстител бил убеден, че Бог, Който ръководи съдбините на народите, е назначил светла мисия в бъдещата съдба на българския народ и затова искал да изпълни възложената му от Бога задача. Това могло да стане при независима отвън автономна Българска църква. Защото ако народът е трябвало „да бъде църковно подчинен на друг народ, той е могъл лесно да загуба покрай църковната си и политическата си независимост и да изчезне от лицето на земята. А една самостоятелна църква е можела да го предпази от такава участ и да го подсури в изпълнението на възложената му от небето мисия. Това свети цар Борис виждал ясно. Новообразуваната в България църква е трябвало да бъде силна още затова, защото отрано започнали да се явяват разни проповедници из България: евреи и .мохамедани и др., които били проводници на нехристиянски разбирания.

Но към кого трябвало да се обърне св. цар Борис, за да получи желаното? Разбира се, че той трябвало да се обърне най-напред към Цариград, откъдето получил св. Кръщение. Като желаел да устрои държавата си по образец на другите християнски държави, покръстителят поискал да му бъдат изпратени от Цариград богослужебни книги и християнски закони — църковни и граждански. Такива били донесени. Покрай Синтагмата, съдържаща църковните закони и Еклогата, съдържаща светските закони, пратени били и така наречените Канонарии, съдържащи нормите на църковните наказания за разните грехове, известни още под името епитимийници. От тия закони бил създаден българският „Законъ судьныхъ людемъ“ (Съдебен закон за народа).

Но това не било достатъчно. Трябвало да се изгради българска независима църква, която да има български облик и да задоволи духовните нужди на новопокръстения народ. Ето защо Борис поискал за тая цел от Цариградския патриарх и от Византийския император патриарх или архиепископ, който да управлява новоосновената Българска църква. Тогава господствувало погрешното схващане, известно под името пентархия, съгласно което само петима патриарси могли да съществуват в света: Иерусалимският, Римският, Цариградският, Александрийският и Антиохийският. Новопокръстените области трябвало да се подчиняват на един от тия петима патриарси. България, съгласно 28 прав. на IV Вселенски Събор, попадала под диоцеза на Цариградския патриарх. Освен това, като новопокръстен, българският народ не бил смятан за достатъчно зрял, за да има свой митрополит или архиепископ. Поради всичко това цар Борис получил отказ от Византия. Тогава той решил да обърне очите си на Запад.

По това време Западната църква, възглавявана от папата, макар и да била направила ред нововъведения, които древната църква не познавала, все още не била откъсната от Източната. И въпреки разномислията и несъгласията по ред точки, особено по въпроса дали Св. Дух изхожда и от Сина (както учили латиняните), по въпроса за главенството на папата, който — противно на всички църковни канони и на древните обичаи — искал да господствува над цялата църква, църковното единство било външно спазвано.

Цар Борис като новопокръстен не разбирал още тънкостите на богословието. Той забелязал съперничеството между Запада и Изтока и като умен държавник решил да го използва за благото на своя народ и за успеха на започнатото сред него Божие дело. Като се боял от Византия и от нейното преголямо влияние над България, той решил да се свърже с Рим. Вярно е, че езикът и на Римската църква — латинският — бил, както и гръцкият, непонятен за българите. Но този църковен език не бил свързан с една народност, която да може да ги покори политически и духовно, а бил езикът на всички християнски народи на Запад. Като виждал примера с Людовик Немски, който въпреки че църковно бил подчинен на папата, успял да създаде могъща независима държава, св. цар Борис решил да влезе в преговори с папа Николай I. За тая цел той изпратил в Рим през м. август 865 г. своя сродник, болярина Петър, който се занимавал с външните работи на държавата, а с него още двама боляри Иоан и Мартин. Пратениците занесли в Рим богати дарове и поднесли молбата на царя да му бъде изложено учението на християнската вяра и на неподправеното предание, да му се даде наставление

за свят живот и да му бъдат изпратени способни наставници, които да довършат покръстването на българския народ и да научат всички на пътя на спасението.

Цар Борис бил изпратил до папата и цял поменик от въпроси на брой около сто относно тайните на вярата и правилата на нравствеността. Между другото той искал от папата да му отговори и на най-важното за него питане — дали могат българите да имат свой патриарх. Папата отговорил подробно на всички въпроси. Отговорите изпратил по двама свои пратеници — епископите Павел Популонски и Формоза Портуйски. Но по най-същественото питане за самостоятелен български патриарх папата писал: „По това не можем нищо окончателно да отговорим, преди да се върнат нашите легати, които изпращаме до вас и ни известят какво множество и единодушие на християните има между вас. А сега имайте епископ и когато християнството, при съдействието на Божията благодат, се разпространи там и бъдат поставени в отделни църкви епископи, тогава ще трябва да се избере един измежду тях, който би трябвало да се нарече ако не патриарх, то поне архиепископ“ [8]

Цар Борис бил обнадежден от този отговор и затова допуснал да работят папските духовници в България и приел западните богослужебни книги и граждански закони. Но както свидетелствува Цариградският патриарх Фотий, още щом влезли в България, папските пратеници захванали да разпространяват своите неправилни западни вярвания и обичаи и да изместват православните. Взели например да четат Символа на вярата не така, както са ни го завещали св. отци от I и II Вселенски Събори, а със самочинно направената на Запад прибавка Филиокве (букв. „... и от Сина“, бел. ред.), което означава, че Дух Свети изхожда от Отца и Сина, нещо невярно, понеже Сам Синът Божий, Който е вечно в недрата на Отца (Иоан 1:15) и знае най-добре тайните на Божествения живот, ясно казва, че Св. Дух изхожда от Отца (Иоан 15:26), а не от Отца и Сина. На Запад бил узаконен към X век обичаят миропомазването да се извършва само от епископ. Затова римските пратеници в България не признали извършеното вече от свещеници миропомазване на покръстените българи и захванали отново да ги миропомазват. Това било явно неправилно, толкоз повече, че в самата Западна църква през първите векове не само епископите, но и презвитерите са миропомазвали. Папските духовници се опитвали да въведат пост и в събота, да разпространят учението, че всички клирици трябва да бъдат неженени и пр.

Новопокръстеният български цар, без да разбира разликите между Източната и Западната църква, помолил папата да постави Формоза за български архиепископ. Но папата — такъв бил вече Адриан II, понеже Николай I умрял — отказал под предлог, че Формоза си има епархия. Той отзовал Формоза, изпратил други духовници и предложил на Борис да си избере един от тях за архиерей. Царят бил недоволен от отговора на папата, но все пак харесал дякона Марин и поискал него за архиепископ. Ала папа Адриан II и него не дал, като писал, че ще му даде за архиепископ когото Борис си избере, само не Формоза и Марин. [9]

Три години продължавали тия преговори, без да дадат желаното разрешение на въпроса. Божият промисъл не допуснал Българската църква да остане под властта на папата. България трябвало да бъде православна и да носи високо знамето на истинското изповедание през вековете.

Благоверният цар Борис, като видял, че от Рим няма да получи автокефалия, за каквато мечтаел, се обърнал пак към Византия, която този път, под натиска на желанието да откъсне България от римското влияние, се оказала по-склонна за отстъпки.

През 869 г. в Цариград бил свикан поместен събор от новия Византийски император Василий Македонец. На този събор, считан неправилно от Рим за VIII Вселенски, се разглеждали някои спорове между Цариград и Рим и главно въпросът за сваления Цариградски патриарх Фотий. Като узнал за събора в Цариград, св. цар Борис изпратил на него делегация, начело на която стоял пак боляринът Петър. Делегацията изложила пред едно извънредно заседание на събора в присъствието на императора искането на цар Борис — да се разреши въпросът за Българската църква. Боляринът Петър рекъл:

— Българският княз, господин Михаил, като чува, че сте се събрали за ползата на Светата Божия църква от разни страна по волята апостолска, с радост това прие и на вас, пратениците на апостолския престол, твърде много благодари, задето сте намерили за достойно през времето на вашето преминаване (през България) да го поздравите с вашите писма.

И после продължил:

— До днес ние бяхме езичници и отскоро пристъпихме към благодатта на християнството; поради това, за да се не покаже, че в нещо грешим, желаем да узнаем от вас, които заемате мястото на висшите патриарси, на коя църква ние сме длъжни да се подчиняваме.

За папските легати този въпрос бил отдавна и окончателно решен в смисъл, че българите не трябва да принадлежат на никоя друга църква, освен на Римската. Но представителите на източните патриаршии запитали българите:

— Когато вие завзехте отечеството си, на чия власт то беше подчинено, и там латински или гръцки свещеници имаше?

Българските пратеници отговорили:

— Ние завоювахме отечеството си с оръжие от властта на гърците и там намерихме не латински, а гръцки свещеници.

Тогава било отсъдено, въпреки възраженията на папските легати:

— Ако там сте намерили гръцки свещеници, то ясно е, че това отечество е било под управлението на Цариград [10].

Това решение било съобщено на св. цар Бориса и той благодарил на Бога, че му помогнал да се откъсне така лесно от Рим, отгдето получавал ред години само обещания и нищо повече. Скоро той се сдобил с архиепископ, пратен от Цариград. Името му било Иосиф. Тъй Бог започнал да изпълнява горещата молитва на равноапостолния покръстител и създател на самостоятелна българска църква.

В България започнало мирно църковно творчество. Ревностният архиепископ Иосиф захванал да устройва новообразуваната Българска църква, като я разделил на шест или седем епархии. Във всяка от тях — в главния град — св. цар Борис изградил — както споменахме — една съборна църква. Народът все повече и повече се отчуждавал от езичеството и се привързвал към новата си вяра. На това съдействувал и дивният Божий промисъл по много начини. Но особено бележит е следният:

В дните на благоверния цар Борис — по свидетелство на блаж. Теофилакт Охридски [11] — станало откриването на мощите на 15-тых Тивериополски мъченици, пострадали при нечестивия цар Юлиан Отстъпник. Той бил гонител на християнството, но не бил по рождение езичник, а произхождал от царския род на покръстения благоверен и равноапостолен свети цар Константин Велики. Този пръв император християнин, след три века кървави преследвания на християнската вяра, я обявил през 313 г. със специален едикт за свободна. Тогава били пуснати от тъмниците всички св. изповедници на вярата. Отдъхнали си верните Христови последователи от лютите гонения и с голяма благодарност към Бога се отдали на мирен живот. Ала не продължавала много радостта на християните. Щом се възкачил на престола Константиновият братанец Юлиан, започнали нови тежки изпитания за Христовите последователи. Юлиан, представяйки се отначало като християнин, скоро показал истинското си лице на Христов враг, което дотогава окаяният прикривал зад маската на лицемерна набожност. Юлиан искал да затрие името на Христа в сърцата на вярващите и да изкорени от лицето на земята християнската вяра. Неговата цел била да възстанови езичеството и да въведе пак като официална религия срамното многобожие. И ето, започнало ново гонение против християните. В това гонение пострадали за Христа много люде. Тогава се преселили от Никея в Тивериопол (сегашна Струмица) двама епископи: Теодор и Тимотей, заедно с икономите Комасий и Евсевий. Те започнали в Тивериопол да просвещават народа в християнството, събрали около себе си единадесет ученика: свещениците Петра, Иоана, Сергия, Теодора и Никифора, дяконите Василия и Тома, монасите Иеротея, Харитона и Даниила и мирянина Сократа, и всички заедно ревностно проповядвали Христа и прославяли с примерния си живот името Му. В Тивериопол зацъфтяло християнското благочестие и Христовата църква силно се разраснала. Като видели това, нечестивите гонители хванали и убили гореспоменатите ревнители на вярата по различни начини. Телата им пък били хвърлени за храна на зверовете. Това се случило през IV век.

Но след като гонението утихнало, благочестиви люди ги погребали с подобаващи почести в местната църква. Положили всекиго в отделен мраморен гроб и поставили над всеки гроб мраморна плоча, върху която написали името, званието и съвсем накратко живота на всекиго. От светите мощи взели да се изливат благодатни чудеса и дивни изцеления на разни болести. Така светите мъченици продължили и след смъртта си да проповядват и да говорят велегласно за славата и могъществото на Небесния цар Христа, на Когото те останали верни до края на живота си.

Но минало много време. Тази земя била нападната от езичниците — авари, а след това и от българите, които пленявали, разрушавали и изгаряли всичко. Тогава и град Тивериопол запустял. От църквата, дето били погребани светите мъченици, не се запазила нито следа.

Само споменът за тях останал жив и се предавал от поколение на поколение. Нахлулите езичници наложили своите нечестиви суеверия. Ала ето, Божията благост подбудила благочестивия български цар Борис да приеме християнската вяра и да покръсти цялата българска обширна земя. Покръстен бил и Тивериополският край. Небесният Промислител, като желал да затвърди християнството сред новопокръстените българи, да разпали ревността за благочестив живот у тях и да ги изцери от остатъците на езичеството, устроил така, че по времето тъкмо на благочестивия български покръстител, след като народът получил св. Кръщение, забравените св. 15 Тивериополски мъченици захванали да се явяват денем и нощем на мнозина измежду богобоязливите люди и да извършват чудесни изцеления над болните там, дето лежали скрити в земята светите им мощи.

Като чул това, царят заповядал на своя войвода Таридин да съгради в гр. Брегалница храм в името на св. 15 мъченици. Заповедта била изпълнена. Когато храмът бил готов, архиереи, йереи и множество народ отишли в тържествено шествие на мястото, дето ставали чудесните изцеления. Със запалени свещи и димящи кадилници, с песнопения и молитви духовенството вървяло напред, а подир тях се движел народът. Създадо се голямо въодушевление. Когато взели да копаят, открили мощите на светците, почиващи под мраморните плочи, и с неизказана радост, с молебствия и песни ги пренесли в новоизградения храм. [12]

Така Сам Бог съдействувал на св. цар Бориса в разпространяването на благочестието сред народа.

Но благоверният български владетел имал една голяма болка. Народът бил наистина вече покръстен, имал своя национална църква, ала не бил просветен достатъчно с евангелските истини. Сред него още се ширели остатъци от езически суеверия. Гръцкото духовенство, което дошло от Цариград с архиепископ Иосифа, извършвало богослуженията и тайнствата на непонятния за народа гръцки език. Прекрасните служби предлагали храна, но тя била недостъпна за неуките българи. Пръскало се добро семе, но то не могло да влезе в сърцата. Кой можел да просвети българския народ?

В грижата си да подготви свои хора за проповедници на вярата, св. цар Борис изпращал в Цариград млади българи, за да се учат там на църковен и монашески устав. Това се вижда и от едно писмо на патриарх Фотий до някой си гръцки подвижник-безмълвник Арсений. Нему Фотий изпращал българи да ги учи на истинско монашество. Тия обучени български монаси трябвало да създадат монашески живот на чисто българска почва [13]. Мнозина измежду тях трябвало да учат народа на християнската вяра, която сами усвоили подробно във Византия. И понеже знаели и гръцки, и славянски, те проповядвали на сънародниците си на разбран славянски език.

Ала тия проповедници били много малко на брой. Всички служби в храмовете се извършвали на гръцки език, понеже нямало българска писменост. А св. цар Борис желал да има свещенослужители, които да извършват богослуженията на разбран народен език. За това негово горещо желание знаели всички негови помощници в управлението. Знаел го и началникът на крепостта (боритаканът) в далечния Белград. Царят непрестанно се молил Богу да изпълни желанието му. И Бог го чул. Това станало при следните обстоятелства:

Две години преди покръстването на българския народ, в 863 г., моравския княз Ростислав помолил византийския император Михаил III и патриарх Фотий да му изпратят славянски проповедници и славянски книги. Избрани били прекрасно подготвените за тая цел двама солунски братя — св. Константин, наречен в монашеството Кирил, и свети Методий. Свети Кирил, готвейки се за славянски мисионер, бил изнамерил преди това славянската азбука и заедно с брат си Методия превел някои от свещените книги на славянски език. Така че двамата братя-светци, вече подготвени с преводи на най-важните библейски и богослужебни

книги, отишли в славянска Моравия, придружавани от свои верни ученици и помощници. С голям успех те проповядвали словото Божие и извършвали богослуженията на славянски език. Но тяхната мисия била спъвана постоянно от немското духовенство, което въпреки папското одобрение на тяхното апостолско дело и на преведените от тях книги на славянски език, продължавало да им пречи и да ги гони. Свети Кирил умрял твърде млад в Рим през 869 г. Неговият брат Методий продължил започнатата апостолска работа сред моравските славяни. Той станал епископ в Панония и макар сред много гонения, скърби и страдания не изоставил книжовното си дело, а превел с помощта на двама свои ученици почти целия Стари Завет и още някои богослужебни книги.

Будният български цар чувал за всичко това. С Моравия той имал обща граница. До него лесно достигали вести, как моравските славяни се просвещават в истините на Евангелието чрез проповедта на свети Методия и на учениците му. И той копнеел да се сдобие с такива учители в България.

Когато след смъртта на св. Методия в 885 г., поради завистта и интригите на немското духовенство, било надигнато против учениците му истинско гонение, някои от тях били продадени в робство на евреите във Венеция, отдето някой си богат грък ги откупил и изпратил в Цариград свободни, а други след много страдания и мъки избягали към България. Дошли до Белград на Дунава, те се представили на тамошния военачалник (боритакан), търсейки закрила. Това били светите Климент, Наум и Ангеларий. Боритаканът ги посрещнал с голямо уважение. Той знаел добре, че на българския владетел са крайно необходими мъже, които да могат да насаждат славянска просвета сред народа му, и като разбрал, че пристигналите от Моравия са тъкмо такива люде, след като ги оставил да си отпочинат от тежкия път и още по-тежките преживелици, ги отпратил към столицата на България Плиска като драгоценен дар за новопокръстеното наше отечество.

Благоверният цар ги посрещнал с голяма радост и почит. Те му разказали най-подробно всичките си патила. Като ги изслушал, светецът-цар силно възблагодарил на Бога, Който му пратил такива служители, благодетели за България, и му дарувал учители и благоустроители на вярата не някои случайни хора, а изповедници и мъченици. След това Борис заповядал да ги настанят в жилища, определени за първите му приятели, и да им предоставят всяко изобилие от необходимите предмети, като знаел добре, че насочването на мислите към грижа за някоя малка потребност на тялото отнема твърде много от занятията, посветени на Бога. А него самия овладяло горещо желание всекидневно да беседва с тях и от тях да изучава истории и жития на светии и чрез техните уста да чете св. Писание.

Надпреварвали се и болярите, които искрено повярвали в Христа, да приемат в домовете си светите славянски учители, за да могат да се просвещават в истините на новата за тях вяра [14]. Но тримата свети мъже не се чувствували добре сред похвалите и градския шум. Те отбягвали всичко, което можело да попречи на тяхното смирение и да ги въвлече в житейски суети. Затова не се съгласявали да отиват в къщите на много хора, освен ако сам царят им позволявал.

Тримата светци били донесли със себе си от Моравия Светото Писание и богослужебните книги, преведени на славянски език, какъвто се говорил тогава и в България. В българската столица те проповядвали словото Божие на разбираем език и просвещавали мало и голямо. Народът се тълпял да ги слуша. Св. Климент и св. Наум били настанени временно в дома на благочестивия велможа Есхач, а св. Ангеларий — у Чеслава. Свети Ангеларий, изнурен от преживените мъки, скоро починал. Останалите двама просветители били не след много време настанени в новопостроения за тях манастир „Св. Пантелеимон“, дето те се отдали усърдно на неуморна книжовна работа.

Свети цар Борис бил благодарен на Бога, че му оставил поне свети Климента и свети Наума. Той често беседвал с тях и все повече и повече разпалвал в сърцето си огъня на Божията ревност. Ала понеже не може човек, като е намерил нещо ценно, да не свика приятели и съседи и да не им каже: „Порадвайте се с мене“ (Лука 15:6), то и светият български покръстител не можел да запази радостта на намерените за България съкровища — славянските просветители — само за себе си, а е трябвало да я сподели с целия си народ. Той е чувствувал дълг към тия новообърнати езичници-българи и е чувал в сърцето си гласа на Христа, Който беше казал някога на Савла: „Аз затова ти се явих... да отвориш очите им, за да се обърнат от тъмнина в светлина и от властта на сатаната към Бога, та чрез вярата в Мене да получат прошка на греховете и наследство между осветените“ (Деян. 26:16-18).

Светият равноапостол цар искал всички да просвети и на всички да отвори очите. Той следвал в ревността си великия апостол на езичниците и желаел делото на славянското просвещение да обхване цялата страна. За тая цел, след като оставил св. Наума да работи в манастира „Св. Пантелеимон“, отдето да се просвещават всички източни области на България, той изпратил през 886 г. св. Климента в югозападните предели на страната, в областта Кутмичевица, дето главни градове били Охрид, Девол и Главеница. Наредено било до управителя на Кутмичевица Домета всички ония краища да приемат с любов и внимание св. Климент, да му набавят в изобилие всичко, дори и излишното, да го чествуват с дарове и чрез видими знакове да проявяват пред всички съхраняваното в душата съкровище на любовта. А за да даде сам убедителен пример, царят подарил на свети Климента за църковни нужди три двореца в Девол и някои места за отдых около Охрид и Главеница. [15]

Свети Климент развил тук широка просветна дейност: основал школа, дето се преподавала славянска писменост, учел народа на християнско благочестие и подготвил 3500 ученици за български духовни лица. Тези образовани св. Климентови ученици взели постепенно да заместват гръцките свещеници и да заменят в богослужението гръцкия език със славянския. [16]

Така равноапостолният свети цар Борис с добрата си грижа и при дивното съдействие на Премъдрия Божий промисъл можал да създаде и види сбъднато заветното си желание България да има народно духовенство. В 893 г. свети Климент бил ръкоположен за архиерей и станал първият български епископ, който служел и проповядвал на български език. Той писал и проповеди на народен език, превел Цветния триод и разни песнопения. Тъй започнала да се развива българската духовна книжнина за голяма радост на царя. Той бил щастлив да вижда земните си задачи изпълнени: и народът обединен, и обширното отечество умиротворено, и всички покръстени, и църквата устроена, и славянската писменост поставена на здрава основа. Оттук натъй се искало от всеки бъдещ труженик и строител било на държавното, било на църковното поле да внимава как зида (1 Кор. 3:10) и да влага всичкото си усърдие за доизграждане на започнатото с такъв успех от Бориса Божие дело.

След като направил толкова много за народа си, св. цар Борис почувствувал нужда да предаде накрай на Христа Бога целия си живот. Той имал такава любов към Господа и толкова копнеел да пребъдва в постоянен молитвен разговор с Него, че считал и най-полезните си държавнически занимания за пречка в това отношение. Неговата ревност да се посвети на Бога в смирен монашески подвиг била подпомогната от Божията блага воля. Промислителят му пратил някаква тежка болест. Това окончателно затвърдило намерението му да стане иннок. И ето, в 889 г. той поставил на престола си своя най-голям син Владимир, а сам свалил царската мантия, за да се облече в скромното монашеско расо. Златната корона той заменил с черно було, заповедничеството — с послушание, богатите трапези — с въздържание и пост, държавническият жезъл — с проста монашеска тояга и светския шум — с безмълвната монашеска килия. И ангелите се удивили на това царствено себеотречение, извършено от любов към Христа. Свети цар Борис се отказал от земното царство, но Бог му подарил небесното.

Царят-иннок се поселил в изградения от него манастир „Свети Пантелеймон“ край р. Патлейна, за да се подвизава в тиха молитва и в изучаване на славянските книги. Там бил св. Наум, сподвижникът на св. Климента, и някои от откупените във Венеция ученици на св. Методия, които византийският император Василий изпратил в помощ на св. цар Бориса. Между тях бил и презвитер Константин, който по-късно се проявил като голям писател, книжовник и станал епископ. Там бил и братът на цар Бориса, Докс, и синът му Теодор Доксов, и Иоан Екзарх, и Черноризец Храбър и др. още много, чиито имена, загубени за земните летописци, са записани на небето.

Кой ли е могъл да надникне в безмълвната килия на царствения монах и да опише тайните му подвизи, скритите му въздишки и непрестанните молитви към Всеподателя? Ако той още като цар, денем облечен в царски украшения, нощем тайно отивал в църквата, и като си постилал само власеница, оставал на пода и дълго шепнел молитва пред едничкия Владетел на вселената, пред Царя на царете и Господаря на господарите (1 Тим. 6:15), то колко повече сега той се е посвещавал на молитвени подвизи в монашеското си уединение. Той се молел и за себе си, и за новопокръстения народ, и за преуспяване на апостолското дело на славянските просветители. А и сам непрестанно съдействувал за все по-широко въвеждане на народна йерархия, на славянско богослужение и на славянски книги в Българската църква. [17]

Но не е възможно духовният живот да протича без изкушения. Бог ги допуска, за да изпита верността на Своите раби, а и да ги кали във вярата и ревността им. И в живота на царя-подвижник се случило тежко изпитание. Врагът на човешкото спасение завидял на светия цар за многото му богоугодни дела, завършени с такъв успех, и решил да смути цялата държава. Като виждал как цял народ се обърнал към Бога, князът на адските тъмнини решил да се опита да загаси светлината в България и да възстанови в нея пак властта на мрака. За оръдие му послужил Владимир. Този недостоеен наследник на праведника-цар не вървял по стъпките на богобоязливия си баща, а се предал на лекомислен живот. Развлечения, пиянство, гошавки и разпътство съставляли ежедневните му занятия. Всичко това обаче било изобличавано от християнските свещени книги, дето стоят думите на Христа: „Внимавайте над себе си да не би сърцата ви да бъдат отегчавани с преяждане, пиянство и житейска грижи“ (Лука 21:34); и думите на св. ап. Павла: „Да се държим благоприличие, без да се предаваме нито на срамни гошавки и пиянство, нито на сладострастие и разпътство“ (Рим. 13:13). И понеже Владимир бил силно изобличаван от божествените слова на християнските свещени книги, той намразил християнството и неговата светлина по думите на Христа: „Всякой, който прави зло, мрази светлината и не отива към светлина, за да не бъдат изобличени делата му, понеже са лоши“ (Иоан. 3:20). Подобно на нечестивия израилски цар Ахава (3 Цар. 18:18), Владимир започнал с лошия си пример да развращава народа. Съюзен с някои боляри, които също се теготели от строгото християнство, той, този нов Юлиан Отстъпник, взел да връща насила поданиците си към езическата вяра. Даже предприел открито гонение против духовенството, което го укорявало за лошия му живот. Жертва на неговата пламнала мъст станал между другите и първият глава на българската църква, архиепископ Иосиф. Той бил хвърлен в затвора и жестоко мъчен. Но вярата си изповядвал докрай. Народът, като го виждал невинно да страда за Христа, започнал да го тачи като светец.

Владимир разстроил в кратко време всичко, което било изградено с толкова труд преди него. По думите на Писанието той поразил пастиря, за да разпръсне стадото (Мат. 26:31). Преследвал християните, възстановявал езичеството, обявил се против славянската писменост и продължавал да сее съблазни със своя богопротивен живот.

Всичко това не могло да се укрие от царя-баща. Той търпял известно време, съветвал с кротост, но синът се оказал горд и непокорен. Тогава у светия покръстител пламнала ревността на св. пророк Илия по Бога и Божието дело и той снел от себе си монашеското расо, облякъл се отново в царска премяна и препасал някогашния меч.

Събрал около себе си боящите се от Бога, излязъл срещу сина си и скоро без мъчнотия го хванал, заповядал да го ослепят и хвърлят в затвор. [18]

Онзи, който искал да отнеме светлината на цял народ и да ослепи духовно току-що прогледналите, трябвало да получи съответно наказание — да бъде лишен от дневната светлина, за да се научи да не робува на княза на мрака, а да се сепне и покае, та прогледнал с духовните си очи, да не бъде лишен от вечната небесна светлина. В тежкото наказание, наложено от правосъдния баща, се съдържала скрита милост. Владимир бил наказан тук, та — разкаян — да бъде помилуван от Бога отвъд, по думите на апостола: „Бидейки така съдени, от Господа се наказваме, за да не бъдем осъдени заедно със света“ (1 Кор. 11:32).

Свети цар Борис безспорно обичал сина си Владимира, за да му повери царството си. Но той слушал какво казва Спасителят: „Който обича син или дъщеря повече от Мене, не е достоен за Мене“ (Мат. 10:37). Той знаел и примера на Авраама, бездетния, на когото Бог благоволил да даде в преклонна възраст син, като му обещал, че от тоя син ще му въздигне потомство. Борис слушал също какво казал Бог на Авраама, за да изпита вярата му: „Вземи едничкия си син, Исаака, когото ти обичаш, и го принеси в жертва всесъжение“ (Бит. 22:2). И се удивлявал на послушанието на Авраама и на неговата необикновена любов към Бога, която го накарала да вдигне ножа над невръстния си син, когото толкова обичал и когото щял да пожертвува, ако Ангел Божий не бе навреме задържал ръката му и не бе му казал: „Не вдигай ръка върху момчето и не му прави нищо, защото сега познах, че се боиш от Бога и не пожали едничкия си син за Мене“ (Бит. 22:12). И като е слушал всичко това за бащата на вярата Авраама, свети цар Борис се умилявал от неговия нечуван подвиг...

И ето, сега сам той е трябвало да мине през огненото изпитание на Авраама. Трябвало от любов към Божието дело, насадено в България, да принесе в жертва сина си Владимира. И той подобно на Авраама, не се поколебал да извърши Божията воля, въпреки че като баща страдал с цялото си бащинско сърце за сина си.

Пожертвувал го и с това показал безкрайно голямата си любов към Бога. За надмогнатата естествена привързаност към сина той получил вечната Божия любов и венеца на правдата. От послушание към Бога, Който го призвал да отвори очите на народа си, да го обърне от тъмнина в светлина, да го покръсти и утвърди в благочестието, той извършил и това велико последно послушание, пожертвувал бащинските си чувства към своя син Владимира. Така проявил необикновената си любов към Бога, Когото обикнал над всичко, за което и Бог го обикнал като най-верен Свой син и прославил като нов Авраам, за да стане той за българския род баща на вярата.

Ослепяването, лишаването от светлина е много тежко наказание. Но св. цар Борис е бил поставен пред необходимостта или да постъпи така, или, ако не желае да накаже сина си, да съдейства чрез бездействието си да бъде наказан народът му, като бъде подхвърлен на повсеместни гонения за християнската си вяра. Св. цар Борис е трябвало да избира — или да пресече пътя на Владимировата пакостна за цялата държава политика и да предпази от рухване великото християнско дело в България, или да остави да се шири нечестието на езичеството из цялата страна, като позволи да се сринат и поругаят Божиите олтари, да се затворят славянските школи, да се тури край на просветата, да се поощри невежеството, разврата и порока, та да могат те да покрият пак с черното си крило нашата родина. А това значело за искрено повярвалия в Бога Цар-покръстител да бъде върнат току-що изведения от тъмница народ в същата тъмница и да бъде обречен на вечна гибел. Това значело още Владимир да бъде насърчен в злините си и да бъде подпомогнат още по-дълбоко да затъне в нечестието, което причинява най-страшно зло — вечния провал на душата. Пред Бориса е стоял съдбоносният избор — да пожертвува или сина си, или народа си. Пожертвуването на народа значело гибел и за сина, и за народа. Пожертвуването на сина значело спасението и за народа, и за сина, яко той се покае.

Много тежко ще да е преживял старецът-цар болките на своето сърце, изпълнено с естествени бащински чувства на любов към рождения син и с високи отечески чувства на любов към новопокръстения народ. Защото той е бил цар-баща на Владимира, но в същото време цар-баща на цял един народ, чиито съдбини, поверени му от Бога, не са му били безразлични.

Светостта се ражда в сблъсъците и борбата с изкушенията. Венеца на правдата получават победителите в тая борба, която често пъти е истинско мъченичество, същинска Голгота. Но колкото по-трагично е стълкновението на чувствата, толкова по-сияйна е светостта на победилия своите естествени привързаности в името на един висш идеал — благо на всички.

Св. цар Борис не би имал лъчезарния ореол на светец около сияйния си образ, ако при станалото в душата му страшно стълкновение между любовта към родния син и дълга към народа той бе дал превес на родителските си чувства и заради тях бе пожертвувал и християнство, и славянска просвета, и народни бъднини! Та тъкмо това е един от най-големите му подвизи, че той пожертвува своите бащински чувства заради светото Божие и всенародно дело. И този подвиг покрай всичките му други заслуги го е направил два пъти по-свят, защото е доказал беззаветната му привързаност към Бога и Божието дело сред народа. Не всеки баща е способен да пожертвува своите свещени бащински чувства за един още по-свещен и по-висш идеал. Висок връх на нравствена издигнатост е безпристрастно да накажеш собствения си син, за да спасиш народа си от духовна гибел. Светецът-цар поставил на везни кратковременния земен живот на сина си и дълговечния живот на народа си и решил да накаже строго сина си, за да има народът добри бъднини.

При това с решението си да отнеме зрението на сина си Владимира св. цар Борис проявил голяма духовна и държавническа мъдрост. Той ще да се е питал: какво наказание да наложи на сина си? — Тежки железни вериги? Но Владимир можел с помощта на подкупени хора да се освободи от тях и да избяга, за да създава нови бъркотии! — Затвор до живот? Но той може да се измъкне по някакъв начин от тъмницата и да дигне бунт! — Да бъде убит Владимир. Но как се дига бащина ръка срещу син? Тогава светецът-цар решава: подарява му живота, но заповядва да го ослепят, за да го обезвреди за народа, като едновременно му дава възможност да се покае!

Веднага след като отстранил Владимира, св. цар Борис освободил архиепископа Иосифа от затвора, свикал в Преслав през 893 година поместен събор, на който Владимир бил обявен за свален от престола и на негово място възкачен Симеон, най-младият Борисов син. Ревностният цар-праведник казал пред целия събор на новия скиптроносец, че и него ще постигне братовата му участ, ако той само в нещо отстъпи от истинското християнство [19]. На тоя събор била определена крепостта Преслав за престолен град, официално са били

заменени гръцките богослужебни книги със славянобългарски, както и обявен бил народният славянобългарски език за официален в държавата, църквата и училището. На тоя събор св. Климент бил ръкоположен за епископ и поставен за глава на обширна епархия. На негово място, като продължител на учителското му дело в Кутмичевица, бил изпратен св. Наум.

Тъй свети цар Борис успял да уреди всички недовършени държавнически, църковни и просветни въпроси, умирил страната, поставил по-нататъшното развитие на обществените работи върху сигурна основа и след като свършил всичко това, отново се върнал в манастира „Свети Панталеимон“, за да се отдаде пак на подвиг в пост, молитва, бдение, въздържание и непрестанни покаяни трудове. Той продължавал да подпомага и поощрява славянските учители в книжовните им занимания и да следи развитието на Българската църква и на българската книжнина.

Макар и напълно откъснат от държавните дела, той обаче продължавал да бди и над управлението на страната и в тежки моменти давал спасителни съвети на младия цар Симеон. Така, когато през 895 г. маджарите неочаквано нападнали България и имали в началото успех, българските военачалници, като не знаели що да правят, се обърнали към св. цар Бориса-Михаила и го попитали какво ще ги посъветва да сторят за отблъскване на страшната опасност. Той назначил на целия народ тридневен пост, като при това напомнил, че по-напред трябва разкаяние за греховете и подир това да молят Бога за помощ. Българите послушали този съвет на царя-отец и спечелили победата. [20]

Още четиринадесет години преживял светият цар-иннок в манастира „Свети Панталеимон“, несмущаван от никакви размирици в страната. Изпълнен с благодат, украсен с добродетели, одухотворен от непрекъснато молитвено богообщение и копнеещ за по-тясно общение с Бога във вечността, този светоносен благодетел на българския народ, подобно на догорял в жертвен подвиг светилник, най-сетне на 2 май 907 г. тихо склопил очи. Слънцето на България залязло зад хълмовете на определените му от Бога земни дни, за да изгрее като всебългарско светило на небето, отдето да свети невидимо над нашия покръстен и вече богопросветен народ и да моли непрестанно Царя на царете да го закриля в напасти и беди и да ръководи съдбините му през океана на годините към тихия залив на блажената вечност.

Смъртта на свети цар Бориса последвала в събота вечер, по свидетелството на братанеца му Теодор Доксов, който също се подвизавал в манастира „Свети Панталеимон“. Заедно с вечерните съботни песнопения, които ни възвестяват великата победа на Възкръсналия Христос над смъртта и които вдъхновено се разнасяли от манастирската църква към небесния престол на Бога, полетяла към висините и праведната душа на царя-иннок, победил с благодатния си подвиг и с Христовата помощ духовната смърт на своя народ, когото той извел от мрака на езическия гроб в светлината на Христовото Възкресение и от тъмната нощ на вечната гибел в радостния незалязващ ден на светлата вечност.

Блажени Теофилакт казва, че Бог прославил св. цар Бориса с чудотворна сила, която се проявявала чрез светите му мощи, загубени през вековете „поради нашите грехове и поради многото превратности в съдбата на многострадалния български народ“ [21]. Светата Българска църква е причислила покръстителя към лика на своите светци. За светец го е признала и Цариградската църква, както се вижда от посланието на Цариградския патриарх Николай Мистик до цар Симеон, дето той пише: „Сега Борис се намира със светците и предстои пред Бога, удостоен с велика похвала за делото, което той пред Бога е направил за българите, именно за туй, че е турил основата на вярата им, за което справедливо се почита“ [22]

По молитвите на св. цар Бориса Всемиловичият Небесен Цар да пази народа ни от всяко зло и да дарува на скъпата ни Родина мир и духовен напредък, за да се прослави чрез това дивният в Своите светии Бог и да се величае името Му в сърцата на вярващите българи во веки. Амин.

Бележки:

-
1. Свети Теодор Студит — Огласительные поучения и завещание. Поучение 55-е, Москва, 1872, стр. 201—202.
 2. Поучения, прев. Ф. Велиев, Русчук, 1868, стр. 69—70
 3. Вж. Дж. С. Робертсон История христианской церкви, том 1, СПб, 1890, стр. 858.
 4. Еп. Партений Левкийски. Житие на св. цар Бориса на славянски език. Неиздаден ръкопис. „Месеца маия во 2-й

- день паметъ совершаемъ благовернаго и равноапостольнаго царя Бориса, во святомъ крещеніи Михаила нареченнаго, иже себе и народъ болгарскій во Христа крестилъ есть" (стр. 5—6).
5. Вж. Проф. В. Н. Златарски „История на българската държава“. т. 1, ч. 2, София, 1927, стр. 45—46.
6. Еп. Партений Левкийски. пос. ръкопис, стр. 6.
7. Цитирано по проф. В. Н. Златарски, пос. съч., ч. 2, стр. 243.
8. Проф. В. Н. Златарски. пос. съч., т. 1, ч. 2, стр. 93.
9. Проф. Ив. Снегаров. Кратка история на съвременните православни църкви, т. 2. София. 1946, стр. 26.
10. Проф. В. Н. Златарски, пос. съч., т. 1, ч. 2, стр. 133—139.
11. Вж. Житие на св. 15 Тивериополски мъченици, проф. В. Н. Златарски, пос. съч., стр. 236—238.
12. Левкийски Епископ Партений, посочения ръкопис, стр. 7.
13. Вж. В. Н. Златарски, пос. съч., стр. 218—219.
14. Вж. Проф. В. Н. Златарски, пос. съч., стр. 221—222.
15. Вж. Проф. В. Н. Златарски, пос. съч., стр. 231.
16. Проф. Ив. Снегаров. Кратка история на съвременните православни църкви (Българска, Руска и Сръбска), т. 2, София, 1946, стр. 28.
17. Вж. Проф. В. Н. Златарски, пос. съч., стр. 245.
18. Вж. Проф. В. Н. Златарски, пос. съч., стр. 250—251.
19. Вж. Проф. В. Н. Златарски, пос. съч., стр. 254.
20. Вж. Проф. В. Н. Златарски, пос. съч., стр. 344.
21. Вж. еп. Партений Левкийски, пос. ръкопис, стр. 12.
22. Д. Цухлев. История на Българската църква, София, 1911 г. т. 1, стр. 352, заб. 4.

ЛИТЕРАТУРА

Всички исторически факти, отразени в това житие, са почерпани от следните извори и исторически трудове:

1. Бл. Теофилакт Охридски — Житие на св. Климента Охридски, превел Д. Т. Ласков, София, 1916.
2. Д-р В. Сл. Киселков — Жития на св. братя Кирил и Методий, второ издание, София, 1933.
3. Св. Теодор Студит — Огласительныя поучения и завещание, Москва, 1872
4. Еп. Партений Левкийский — Житие на св. цар Бориса (неиздаден ръкопис на църковно-славянски език).
5. Проф. В. Н. Златарски — История на българската държава през средните векове, т. 1, част 1, София, 1918; и т. 2, част 2, София, 1927.
6. Проф. Ив. Снегаров — Кратка история на съвременните православни църкви (Българска, Руска и Сръбска), т. 2, София, 1946.
7. Д. Цухлев — История на Българската църква, София, 1911.
8. К. Динков — История на Българската църква (четива), София, 1954.
9. Еф. Спространов — Жития на български светци и мъченици, Солун, 1910.

© 2001—2005. **Православна беседа**. Части от четивата могат да се цитират при посочване на адреса на сайта (<http://pravoslavie.domainbg.com>). Цялостното преиздаване на текстове в печатно тяло или в електронен вид — само с писмено разрешение от редакцията. Абонамент за четива по електронната поща — вж. **тук**.